

УДК 81'373(=161.2=111)

ЗООНИМИ ЯК ОКРЕМІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ ТА ЯК КОМПОНЕНТИ СТАЛИХ ВИРАЗІВ

Дубравська З.Р.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті йдеться про зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів в англійській мові. Розглянуто їхню семантику, функції й переклад на українську мову. Матеріалом цієї розвідки слугували дані тлумачних та фразеологічних словників англійської та української мов.

Ключові слова: зоонім, фразеологізм, ідіома, лексична одиниця, переклад.

Постановка проблеми. «Фразеологізми поряд з лексикою найбільш повно, безпосередньо – і в той же час образно – відображають матеріальне й духовне життя народу. Вони не є тільки предмету, а й естетичну інформацію: пробуджують уяву, викликають переживання в слухачів (мовців), прикрашають мову, передають її дух» [16, с. 3]. Вивчення фразеології дає змогу здійснювати комплексний підхід до вивчення, аналізу та тлумачення фразеологізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчив, що досліджуваній проблемі приділяється значна увага. Зокрема, йдеться про розвідки В. М. Бойко [1], А. Р. Зубрик [3], Г. Л. Кривенко [5], О. П. Левченко [6], Ф. А. Литвин [7], Е. П. Панченко [8], М. І. Петришин [9], М. Сюсько [15], Д. В. Ужченко [16, 17], Л. О. Ярової [18]. Зооніми в лінгвокультурологічному висвітленні на матеріалі інших слов'янських мов опрацьовували Д. Б. Гудков, М. Б. Журек, О. В. Коваль-Костинська, Т. В. Козлова, В. М. Огольцев, В. М. Телія. Б. М. Ажнюк досліджував зооніми на матеріалі англійської мови.

Метою статті є дослідження зоонімів як окремих лексичних одиниць і як компонентів сталих виразів в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Термін фразеологія (від грецького *phrasis* – вираз, спосіб вираження, зворот і *logos* – слово, вчення) в сучасній українській мові, вживається принаймні в чотирьох значеннях: 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови; 2) сукупність фразеологізмів у мові; 3) своєрідні засоби вираження думки, притаманні певній соціальній групі, якомусь авторові, діалекту тощо; 4) сукупність пишномовних, нещирих висловів, позбавлених внутрішнього змісту [16, с. 7].

Чималий шар у фразеологічному складі будь-якої мови становить зоофразеологія. Це пояснюється тим, що слова, які позначають фауну, належать до найдавніших шарів лексики. Відомо, що чим більший вік слова в мові, тим ширша його семантична структура.

Одну з підгруп першої групи становлять фразеологізми, до складу яких входять назви тварин. Одиниці цієї фразеотематичної групи дослідники називають по-різному: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В. Бойко) [1, с. 5], «фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом», «зоосемічна фразеологія» (А. Семотюк) [12, с. 7], «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці» (Н. Петрова)

[10, с. 6], «зоофразеологія» і «зоофразеологічні одиниці» (Д. Ужченко) [22].

Зооніми вирізняються високим ступенем поширеності та активно використовуються в різних мовах для підсилення образної характеристики людини, ситуації, досить повно й концептуально представляють різні сфери матеріального й духовного життя народу. Зооніми репрезентують життєвий досвід людини, її поведінку, притаманні їй якості та допомагають у створенні загального образу, слугують для позначення таких рис характеру, як: сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство тощо.

Зооніми належать до найпродуктивніших лексем, семантичні структури яких містять найбільшу кількість метафоричних значень, що вживаються для позначення людей.

Серед усіх зоонімів англійської мови у фразеологічних одиницях найчастіше зустрічаються: *cat* (кішка), *calf* (теля), *cow* (корова), *dog* (собака), *donkey* (віслук), *fox* (лисиця), *goat* (козел), *hare* (заєць), *horse* (кінь), *lamb* (ягня), *leopard* (леопард), *lion* (лев), *monkey* (мавпа), *mule* (мул), *ox* (віл), *pig*, *swine* (свиня), *rat* (пацюк), *sheep* (вівця), *squirrel* (білка), *tiger* (тигр), *wolf* (вовк) та птахи: *chicken* (курча), *cock* (півень), *coot* (лисуха), *crow* (ворона), *dotterel* (сивка), *dove* (голуб), *duck* (качка), *eagle* (орел), *goose* (гусак), *hawk* (яструб), *hen* (курка), *lark* (жайворонок), *magpie* (сорока), *nightingale* (соловейко), *parrot* (горобець), *peacock* (павич), *pigeon* (голуб), *swan* (лебідь), *vulture* (гриф) [8, с. 112].

В українській мові найчастіше вживаються такі зооніми: кобила, коза, козел, корова, кріт, білка, бик, баран, свиня, собака, вовк, ведмідь, вівця, віл, заєць, їжак, кінь, кіт, кішка, осел, поросля, теля, а серед птахів: лебідь, пава, ворон, ворона, індик, курка, ластівка, горобець, гуска, півень, сорока й інші зооніми: вуж, гадюка, джміль, звір, жаба, комар, миша, муха, птах, рак, риба, черв'ячок.

Розглянемо деякі фразеологізми із компонентом зооніму. Прототипами працьовитості в обох мовах виступають кінь, собака та віл: *to work like a horse* – важко працювати, працювати, як кінь; *a willing horse* – людина, яка візьметься навіть за найважчу роботу; *to work like a racing dog* – працювати як загнана собака). Варто зазначити, що зоонім *a dog* (собака) використовують на позначення таких рис характеру людини, як боягузтво, хитрість: *a yellow dog* – підла, боягузлива людина; *a sly dog* – хитрун; *beware of a silent dog and still water* – в тихому болоті чорти водяться;

barking dogs seldom bite – не бійся брехливої, бійся мовчазної собаки. Вживають даний зоонім і на позначення настрою людини: the black dog is on one's back – бути у стані меланхолії; a sad dog – похмура людина; a dumb dog – мовчазна людина; like a dog with two tails – дуже радісний; every dog has his day – у кожного буває світлий день; beware of silent dog and still water = dumb dogs are dangerous – у тихому болоті чорти водяться.

Свідченням полісемантизації зоонімів є й наступні приклади dark (black) horse – темна конячка; to flog a dead horse – тягнути кота за хвіст; buy a white horse – витратити даремно; don't look a gift horse in the mouth – дарованому коневі в зуби не дивляться; hold your horses – легше на поворотах; be on the high horse – величатися; play horse – обманювати; talk horse – хвалитися; the Trojan horse – троянський кінь; flag a dead horse – займатися безглуздою справою; put up one's horses together – дружити; wild horses shall not drag it from me – цього і лещатами з мене не витягнуть.

Образ лева (a lion) є уособленням розуму, хоробрості, символом сили, влади, величі: as brave as a lion – сміливий, як лев; beard the lion in his den – сміливо кинути виклик небезпечному супротивнику; lion-hearted – відважний, непохитний; great lion – відома людина; see the lions – оглядати пам'ятки; to put one's head in the lion's mouth – ризикувати; make a lion of somebody – прославити когось; lion's share – лєвова частка; lion in the path (way) – важка перепона.

Протилежним образом лєву є образ мавпи (a monkey), яка постає неуважною, дивакуватою та чудернацькою: to put somebody's monkey up – бути роздратованим; Make a monkey of oneself – блазнювати; to get one's monkey up – сердитися; cheeky monkey – зухвалець; make a monkey out of someone – робити посміховисько з когось; monkey business – безглузда поведінка, хитрощі; not give a monkey's – (комусь) байдуже, наплювати.

Лисиця асоціюється із хитрістю та лукавством: sly as a fox, хитрий, як лисиця; to play the fox – прикидатися; set the fox to keep one's geese – пустити козла в город; when the fox preaches, take care of your geese – поки лисиця солодко щєбече.

Образ вовка (a wolf) символізує жорстокість, злість, безжальність (вовком дивитися; злий, як вовк): to throw someone to the wolves – підставити когось з метою самозахисту; the big bad wolf – вовк сіроманець; a wolf in sheep's clothing – вовк в овечій шкурі, а також самотність: a lone wolf – самітник.

Чимало зоонімів ілюструють характер, поведінку та зовнішній вигляд кішок (a cat): like a cat on hot bricks – ніяково, як на голках, як кішка на розпечених цеглинах; a cat has nine lives – у кішки дев'ять життів; a cat may look at a king – дивитися ні на кого не заборонено; cory cat – мавпа (про людину, яка наслідує когось); fat cat – пихатий багатий; fight like cat and dog – жити, як кіт із собакою; has the cat got your tongue? – що ти, язика проковтнув?; let the cat out of the bag – розбавкати таємницю, проговоритися; like the cat that got the ice cream – дуже задоволений, як кішка, що з'їла сало; like something the cat brought in – мати по-

ганий вигляд, бути стомленим; not have a cat in hell's chance / not stand a cat in hell's chance – не мати жодних шансів на успіх; play cat and mouse with someone – гратися з кимось як кіт з мишкою; set/put the cat among the pigeons – погіршити ситуацію; rain cats and dogs – лити як з відра; wait for cat to jump – займати неочікувану позицію; swing a cat – дуже тісно, повернутися ніде; think you are the cat's whiskers or the cat's pyjamas – дуже гарна людина або річ; when the cat's away, the mice will play – як kota вдома нема, миші по столу бігають; to grin like a Cheshire cat – шкіритися; as melancholy as a cat – впасти в зневіру.

Образ зайця (a hare) символізує полохливість, боягузливість, наляканість. Hunt the wrong hare – прорахуватися; cook a hare before catching him – жарити не спійманого зайця; run with the hare and hunt with the hounds – подвійна гра; start a hare – відволікатись від теми розмови; first catch your hare – курчат восени рахують; If you run after two hares, you will catch neither – за двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш; start another hare – підняти нове питання; see a hare in a hen's nest – намагатися зробити неможливе.

Щє одним поширеним зоонімом як в англійській, так і в українській мовах є свиня (a pig): make a pig of yourself – об'їдатися, make a pig's ear of something – партачити; pig-in-the-middle – між двома вогнями; a pig in a poke – те, що купили, не бачивши (кіт у мішку); sweat like a pig – заливатися потом; pigs in clover – вискочка; squeal like a stuck pig – верещати як недорізнана свиня; stare like a stuck pig – витріщити очі; what do you expect from the pig but a grunt – від свині нічого, окрім хрюкання не дочекаєшся; pigs might fly – на світі всі дива трапляються; bleed like a pig – стікати кров'ю; a guinea pig – піддослідний кролик; in less than a pig's whisper – за дві секунди, дуже швидко.

Варто зазначити, що особливість перекладу фразеологізмів полягає у своєрідності інтерпретації тексту. Нерідко фразеологічні одиниці вважають неперекладними. Як бачимо, вищенаведені зооніми мають не лише дослівний переклад, а й описовий, обертональний і частково лексичний та граматичний (А. В. Кунін). Таким чином, певні риси, якими наділені тварини в англійській і українській мовах, збігаються, та все ж є ї відмінності. Вони змотивовані національними стереотипними уявленнями про ту чи іншу тварину.

На сторінках досліджень знаного теоретика та практика перекладу В. Комісарова подибуємо: семантика фразеологічних одиниць – це складний інформативний комплекс, що має як наочно-логічні, так і конотативні компоненти. Найважливіші з них – з точки зору добору відповідності в мові оригіналу такі:

- 1) переносний, або образний компонент значення фразеологізму;
- 2) прямий, або наочний компонент значення фразеологізму, що становить основу образу;
- 3) емоційний компонент значення фразеологізму;
- 4) стилістичний компонент значення фразеологізму;
- 5) національно-етнічний компонент значення фразеологізму [4, с. 34].

Варто пам'ятати, що основним завданням перекладача є збереження смислового, експресивного та функціонально-стилістичного змісту, що передається відповідним стійким словосполученням в контексті оригіналу.

Фразеологізми характеризуються ідіоматичністю, експресивністю, надають образності та емоційної забарвленості, відповідного лінгвістичного відтінку. Вони дають можливість точніше висловлювати думку та влучно передавати її зміст.

Включення зоонімів до складу фразеології свідчить про значущість тварин у загальній ін-

терпретаційній картині світу, що визначається традиційною моделлю переносу якостей тварин на людину і навпаки. Зооніми легко переходять у розряд слів-символів, відображають уявлення людей про різних тварин. Фразеологічні одиниці з компонентами-зоонімами становлять цікавий матеріал, який дає нам можливість простежити, яким чином ці компоненти впливають на формування національно-культурної семантики.

Напрацьований матеріал можна використовувати у подальших дослідженнях з порівняльної, контрастивної фразеології англійської, української та інших мов.

Список літератури:

1. Бойко В. М. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2007. – Вип. 36 – С. 5.
2. Гутман Е. А., Черемисина М. И. Зооморфизмы в современном французском языке в сопоставлении с русским / В помощь преподавателям иностранных языков / Е. А. Гутман, М. И. Черемисина – Новосибирск: Наука, 1972. – Выпуск 3. – С. 42-59.
3. Зубрик А. Р. Особливості та труднощі перекладу англійських фразеологізмів / А. Р. Зубрик // Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – 2013. – Випуск 36. – С. 317-318.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС. – 2004. – 423 с.
5. Кривенко Г. Л. Зоосемізи в англ. та укр. мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти: Автореф. дис. ... канд. Філол. Наук: 10.02.17 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2006. – 20 с.
6. Левченко О. П. Принципи зооцентризму у фразеотворенні / О. П. Левченко // Проблеми зіставної семантики: зб. Наук. Ст. – К.: КДЛУ, 2001. – С. 206-209.
7. Литвин Ф. Об изучении разновидностей зооморфных характеристик (на материале английского языка) / Ф. Литвин // В помощь преподавателям иностранных языков. – Новосибирск: Наука, 1974. – Вып. 5. – С. 81-93.
8. Панченко Е. И. Фразеологизмы с компонентом-зоонимом в украинском и английском языках / Е. И. Панченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2014. – Том 27(66). № 1. Ч. 1 – С. 111-114.
9. Петришин М. И. Фразеологізми з компонентом-зоонімом у латинській мові / М. И. Петришин // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – 2014. – Вип. 692-693. – С. 161-165.
10. Петрова Н. Д. Фразеотематическое поле зоосемизмов в современном английском языке. Дисс. канд. филол. наук. – К, 1983. – 21 с.
11. Салата І. А. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах / І. А. Салата // Філологічні студії. – 2010. – Випуск 5. – С. 57-64.
12. Семотюк А. Т. Национально-культурная специфика структурно-синтаксической организации фразеологических единиц с зоосемическим компонентом современных английских и немецких языков. К, 1996. – 20 с.
13. Словник фразеологізмів української мови / відповідальний ред. Винник В. О. / [В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Дятчук та ін.]. – Київ: Наукова думка, 2003. – 788 с.
14. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / ред. І. К. Білодіда. – К: Наукова думка, 1973. – 336 с.
15. Сюсько М. Статус зоонима в онимной системе: ономазиологический аспект / М. Сюсько. – К.: Вышш. школа, 1988. – 192 с.
16. Ужченко В. Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Ужченко. – Ж., 2000. – 18 с.
17. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Київ: Освіта, 1998. – 224 с.
18. Ярова Л. О. Особливості міжмовних еквівалентів англійських зооморфізмів в аспекті перекладу / Л. О. Ярова // Культура народів Причорномор'я. – № 5. – Т. 3. – Сімферополь, 2003. – С. 150-155.
19. Cowie A. P. Oxford Dictionary of English Idioms / A. P. Cowie, R. Mackin R., I. R. McCaig. – Oxford University Press, 1993. – 685 p.
20. NTC's American Idioms Dictionary. Richard Spears. 3rd edition. – National Textbook Company; McGraw-Hill, 2000. – 640 p.
21. The Oxford Dictionary of Idioms. 2nd Edition. – Oxford University Press, 2004. – 348 p.

Дубравская З.Р.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ЗООНИМЫ КАК ОТДЕЛЬНЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ И КАК КОМПОНЕНТЫ УСТОЙЧИВЫХ ФРАЗ

Аннотация

В статье идет речь о зоонимах как отдельных лексических единиц и как компонентов устойчивых фраз в английском языке. Рассмотрены их семантика, функции и перевод на украинский язык. Материалом этого исследования послужили данные толковых и фразеологических словарей украинского и английского языков.

Ключевые слова: зооним, фразеологизм, идиома, лексическая единица, перевод.

Dubravska Z.R.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ZOONIMS AS SEPARATE LINGUISTIC UNITS AND COMPONENTS OF IDIOMS

Summary

The article deals with zoonims as separate linguistic unit and components of idioms in the English language. Their semantics, functions and translations into Ukrainian have been analyzed. The material for this investigation has been taken from Ukrainian and English dictionaries.

Keywords: zoonim, phraseologism, idiom, lexical unit, translation.